

Dr. F. FANCEV: HRVATSKA CRKVENA PRIKAZANJA

U historijama i najvećih zapadnoevropskih književnosti, kao francuske, njemačke, talijanske, koje su već u ranom srednjem vijeku obilovale i drugim književnim rodovima, crkvenoj se poeziji i crkvenoj drami, bez ustručavanja, priznaje važnost što su je u razvitku odnosnih književnosti imale; u historijama hrvatske književnosti, u kojoj su crkvena poezija i crkvena prikazanja za nekoliko stoljeća prethodili umjetničkoj svjetovnoj književnosti, oni se u novije vrijeme ne spominju¹⁾, odnosno ako se spominju, tada to biva na način iz kojega se i odviše javno vidi, da su naši literarni historici pri tome u ne maloj neprilici, ne znajući u koji kutić da ih smjeste i što da upravo o njima kažu.²⁾ A ipak bi im, bojim se, učinio krivo, kad bih kazao, da su ih mimoilazili zbog riječi »crkveni« u nazivu. Krivo bih im učinio time zato, jer svi oni u svojim su historijama žrtvovali i više stranica za sasvim neknjiževni pokušaj njemačkih reformatora, koji su i bez svake pozadine u hrvatskoj sredini htjeli da hrvatskim štampanim knjigama zadobijaju pristaše za reformaciju. I dok je ta t. zv. »hrvatska« protestantska književnost bio i ostao pokušaj bez svake pa i najmanje važnosti za razvitak hrvatske književnosti, crkvena poezija i crkvena prikazanja predstavljali su u hrvatskoj književnosti pokret, koji je davno prije svih drugih književnih pokreta bio obuhvatio sve pokrajine i sve dijalekte u njihovu cjelokupnom prostranstvu od Istre preko hrvatskog i dalmatinskog primorja i otočja do Budve u jednu jedinstvenu i neprekinutu književnu zajednicu.

To što sam netom kazao i bilo je odlučno, da sam ovdje u odličnoj reviji, koja svojim prilozima treba da obuhvati baš i ta ista područja, nakanio ukratko izložiti sam postanak kao i cijeli razvitak hrvatskih crkvenih prikazanja.

¹⁾ Kao na pr. u »Hrvatskoj književnosti« M. Ujevića od g. 1932.

²⁾ Ovo vrijedi naročito za historije hrv. književnosti Br. Vodnika, D. Bogdanovića i Dr. Prohaske. — Hrv. crkvena prikazanja najsavjesnije su izložena u A. Pavića Historiji dubrovačke drame, Zagreb 1871., str. 5—41, M. Medinija Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku, Zagreb 1902., str. 10—30, 275—291, i u monografijama A. Leskienä Altkroatische geistliche Schauspiele, Leipzig 1884. i Jurja Roića Starohrvatska crkvena prikazanja, Nastavni Vjesnik, god. 23. 1915.

I.

Dramska književnost kao naročiti književni rod — a ovamo idu i crkvena prikazanja — za dvije i po hiljade godina svoga opstanka upravo se dva puta potpuno iznova rodila. Prvi put je to bilo u staroj Heladi, gdje je u 5. stoljeću prije Kristova rođenja iz Dionisijevih svečanosti malo po malo izrasla stara grčka drama. Kad je, međuto, nekoliko stoljeća poslije Kristova rođenja kršćanska crkva sasvim izbrisala i samo sjećanje na grčki i rimski teatar, nezavisno od staroklasičke drame i teatra razvit će se u 10. stoljeću sasvim novi zamci kršćanske dramske književnosti u jednom švicarskom benediktinskom samostanu i opet iz bogoslužja. Klicu za to dao je ovaj put obred jutarnje na Uskrsnu nedjelju u kojem se proslavljavao spomen Isukrstova uskrsnuća. I od toga časa u razvijanju kršćanske crkvene drame proteći će novih pet stoljeća pa da se tek za Renesanse nađe ona na istome putu sa staroklasičkom i prema njenim obrascima razvijenom novovjekom svjetovnom dramom, a zatim za stoljeće dva ode i sasvim ne baš u potpunu zaborav ali daleko u pozadinu.

Stara hrvatska crkvena književnost, izgrađena u 10. stoljeću na temeljima moravskopanonske književne baštine sv. braće Ćirila i Metoda, počeo će, naročito kad su se Hrvati konačno opredijelili za Rimsku crkvu, u svom daljem razvitku gubiti vezu s književnostima južnoslavenskih crkava što su se opredijelile za Carigradsku crkvu, a podlijegeći utjecaju latinske crkvene književnosti zapada uopće. Javljanje toga utjecaja štaviše utvrđeno je već za sam panonskomoravski period staroslovenske crkvene književnosti (Kijevski listići). Iz čeških glosa s crkvenoslovenskim i hrvatskim jezičnim primjesama iz 12. stoljeća u jednoj latinskoj bibliji 8. do 9. stoljeća može da rezultira zaključak, da latinski liturgijski jezik sam po sebi nije bio zapreka razvijanju crkvenih književnosti i na narodnim jezicima. I bez sumnje, upravo pod utjecajem latinske crkvene poezije bit će nastale one hrvatske crkvene pjesme, kojima su Hrvati Zadra god. 1177. bili u svome gradu dočekali rimskoga papu Aleksandra III. kao što latinskoj crkvenoj dramskoj književnosti dugujemo liturgijske igre, kojima je već na početku 12. stoljeća zagrebačka stolna crkva³⁾ proslavljavala Isukrstovo uskrsnuće i spomen na poklonstvo triju Kralja u Betlehemu. Inače prema sačuvanim tekstima najstariji obrasci hrvatske crkvene poezije idu u 14. stoljeće, obrasci hrvatskih crkvenih prikazanja u 15. stoljeće. A nije možda bez interesa i to, da se i ovdje utvrdi, da je autor najstarijih datiranih (iz g. 1368) hrvatskih stihova knez i vitez Novak⁴⁾ od plemena Mogorovića, pisac jednog od najljepših hrvatskih glagolskih misala.

Na već spomenutom prostranstvu hrvatskog i dalmatinskog primorja i otočja hrvatska se umjetnička svjetovna književnost, kako je to općeno poznato, naslanjala u svome razvitku uglavnome na obrasce talijanske književnosti, a poslije sredovječne latinske crkvene književnosti upravo iz talijanske crkvene književnosti primala je obrasce za svoj razvitak i mlada hrvatska crkvena književnost. I ako je istina, da i talijanska crkvena drama vuče svoje podrijetlo iz spomenutoga praizvora kršćanske dramske književnosti jednog švicarskog benediktinskog samostana, u daljem svom razvitku ona se od njene razvojne linije u drugim zapadnoevropskim dramskim književnostima odvojila, izgrađivši sebi svoju na-

³⁾ Isp. Narodna Starina, knj. IV., str. 1. i dalje.

⁴⁾ Isp. V. Klaić, Povijest Hrvata, svez. II., dio 2., str. 35—37 i str. VI. »Priloga«.

ročitu razvojnu liniju, na kojoj je osobito veliku važnost igrala još i pobožna poezija bratovština. Ima toj pobožnoj poeziji bratovština s dijaloškim pjesmama i pučkim devocionima, a ne na tako zvanim talijanskim »sacre rappresentazioni« 15. stoljeća, izgrađeni su temelji hrvatskih crkvenih prikazanja.

Na kojem se stepenu razvitka talijanska pobožna poezija bratovština nalazila u času, kad se počela presađivati i u bratovštine našega primorja, ne mogu kazati, jer se u našoj književnosti te vrste nije sačuvalo ništa slično kodeksima laudarija raznih talijanskih bratovština. Ako je ispravno naknadno datiranje⁵⁾ onoga rukopisa korčulanske bratovštine Svih svetih, iz kojega je V. Vuletić Vukasović još g. 1880. izdao »Čakavske starinske pjesme na čast svetijem i sveticama božjim«, najstarija pjesmarica hrvatske crkvene poezije ide tada u 15. stoljeće — talijanske naprotiv još u 13. stoljeće. A kad sam se prošlih i ovih školskih praznika bavio u Korčuli da pored ostaloga proučim i tu pjesmaricu, među rukopisima spomenute bratovštine nisam je nažalost više našao, a u njoj bilo bi me zanimalo osobito to, koliko se iz sadanjih njenih ostataka — g. Vuletić Vukasović kaže samo da rukopisu manjkaju prvi i zadnji listovi — može zaključivati o nekadašnjem njenu opsegu. Ima naime jedna budljanska pjesmarica hrvatske crkvene poezije, pisana doduše oko god. 1640⁶⁾, i ona na listovima 84—128 obuhvata sve pjesme spomenute korčulanske pjesmarice, a ispred i iza toga ima i drugih crkvenih pjesama, ima tu i dijaloških pjesama, pa i jedno prikazanje. A i ova je budljanska pjesmarica manjkava na početku, jer joj na početku nedostaje najmanje sam početak prikazanja od »Rojenja Gospodina našega Jezukrsta«. A ja naime nađam, da je i korčulanska pjesmarica bratovštine Svih svetih iz 15. stoljeća u dijelovima koji joj danas manjkaju imala i prikazanje »Od rojenja Gospodina« i »Muku gospodina našega Jezukrsta«, a time dobivamo tada i dokaz, da su baš kao talijanske bratovštine flagelanata, disciplinata i t. d. tako i pobožne bratovštine hrvatskog i dalmatinskog primorja i otočja najkasnije od 15. stoljeća imale u programu svojih pobožnosti i njegovanje pučkih dijaloških pohvalnih pjesama (lauda) i pučkih crkvenih prikazanja. Nešto bar od tih, dakle drevnih, običaja sačuvalo se u pobožnostima i nekih primorskih bratovština do danas. Tako na pr. pjevanje »Muke gospodina našega Isukrsta« odnosno »Plača Marijina« u procesiji nekih mjesta otoka Hvara na Veliki petak bezuvjetno je jedan takav ostatak, jer je tekst njihova »Plača« jednak tekstu »Muke« u budljanskoj pjesmarici od g. 1640., odnosno i s tekstom istoimenog dijaloškog spjeva u jednoj hvarskoj pjesmarici iz trećeg-četvrtog decenija 16. stoljeća (ovdje bez početka) i u jednoj korčulanskoj pjesmarici od god. 1560., a one su se, kako ću još pokazati, prikazivale scenski.

⁵⁾ Isp. Archiv für slavische Philologie, god. 24., str. 217. i dalje.

⁶⁾ Da je ta pjesmarica pisana u Budvi, razabire se na pr. iz pjesme »Benedictio super populum« koja počinje »O ti puče poštovani — naši drazi vi Bu(d)ljani...« ili dalje »Ov grad Budve njega pusti«, »Blagosovi, bože, ov grad Budve« i t. d. Sam rukopis je datiran, ali je pri vezanju posljednja brojka odrezana, a ostalo je samo: »Godišća od porođenja divice 164«.

Utvrdivši time samo općenito opravdanost svoje pretpostavke, da su se hrvatska crkvena prikazanja razvijala otprilike analogno kao u talijanskoj pučkoj crkvenoj drami, a osim toga već u 15. stoljeću ne samo postojala već na cijelom prostranstvu hrvatskog i dalmatinskog primorja bila i raširena, naročito u onakvim mjestima gdje su postojali uvjeti za obrazovanje pobožnih bratovština, prelazim na sam prikaz razvitka hrvatskih crkvenih prikazanja.

II.

Koliko se hrvatska literarna historiografija bavila dosad pitanjem postanka hrvatskih crkvenih prikazanja, prve početke tražila im je ona na sjeveru spomenutoga prostranstva t. j. na Kvarnerskim otocima (Krk), Istri i Hrvatskom primorju. Opravdavalo se to pretpostavljenim utjecajem njemačke crkvene drame na rađanje hrvatskih crkvenih prikazanja. Protiv te pretpostavke, za koju stvarno ne govori ništa, postavio sam tezu⁷⁾, da su pojedina crkvena prikazanja mogla dođuše nastajati u raznim jačim kulturnim središtima hrvatskog i dalmatinskoga primorja i otočja, ali prije nego igdje drugdje to se moralo dogoditi u Zadarskoj sredini. A ta je sredina prije turske najeze obuhvatala osim Zadra još i gradove, važne u hrvatskoj političkoj i kulturnoj prošlosti, kao Nin, Biograd, Šibenik i Knin. Ta je sredina i u crkvenom pogledu davala najviše mogućnosti, da se s hrvatstvom vjernika vodi računa i u crkvenoj književnosti.

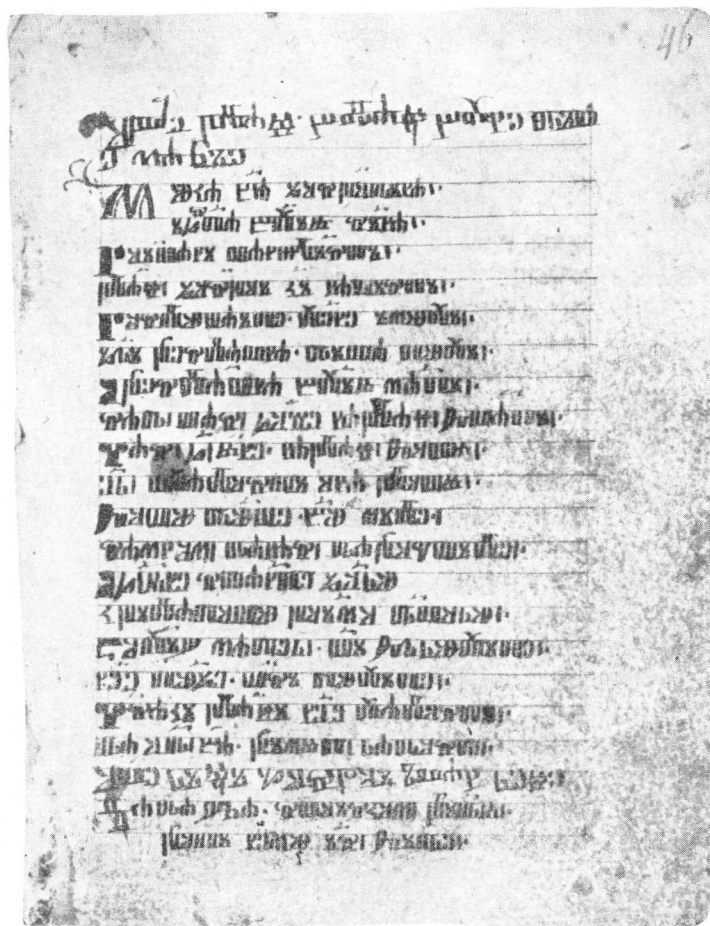
Hrvatska crkvena prikazanja, što su u toj sredini morala nastati najkasnije još u toku 15. stoljeća, sasvim su pučka, t. j. pisana su stihom i dikcijom pučke crkvene poezije. Kao u svim drugim zapadnoevropskim crkvenim dramama tako i ovdje počelo se s obrađivanjem misterija: uskrsnućem, mukom i rođenjem Isukrstovim, zatim, dalje motivima što se na njih naslanjaju, kao oslobođenjem starozavjetnih otaca iz limba, Isusovim polaskom u Emaus, poklonstvom Triju Kralja u Betlehemu, navješćenjem Marijinim, plačem Marijinim i t. d., a tek u njihovu daljem razvitku prešlo se i na obrađivanje svetačkih legendi. U našoj sredini i taj je momenat morao nastupiti najkasnije još potkraj 15. stoljeća. No od toga što je tu pretpostavljeno da je zadarska skupina hrvatskih crkvenih prikazanja još u 15. stoljeću morala imati, samo nešto se sačuvalo. Prije svega ovamo ide prikazanje »Od rojenja Gospodinova« poznato iz zadarske crkvene pjesmarice⁸⁾ svećenika Šimuna Vitasovića od godine 1685., jedne pjesmarice popa glagoljaša Petra Tomašića⁹⁾ (1771.—1863.) s otoka Krka, i iz pomenute budljanske pjesmarice od godine 1640.; kako sam naprijed kazao, bit će ga valjada sadržavala i korčulanska pjesmarica iz 15. stoljeća. U toj je sredini dva-put¹⁰⁾ prepisivan i dijaloški »Plać blažene devi Marije«, prvi put, što znamo, učinio je to god. 1502.—1505. O. Šimun Klemenović iz Lukorana poli Zadra, drugi put g. 1529. Šibenčanin o. Šimun Glavić. Na početku 16. stoljeća negdje na području vladanja modruškoga kneza Bernardina Frankopana i modruškoga biskupa Zadrana Šimuna Kožičića Benje neki

⁷⁾ Isp. Nastavni Vjesnik, god. 36., str. 1. i dalje.

⁸⁾ Isp. Nastavni Vjesnik, god. 36., str. 10. i dalje.

⁹⁾ Isp. Vj. Štefanić Dopuna skazanja »Od rojenja Gospodinova«, Nast. vjesnik, knjiga 41. str. 40 i dalje.

¹⁰⁾ I. Milčetić, Hrvatska glagolska bibliografija, »Starine«, knj. 33., str. 96., 393.

»Pláč b. d. Marije« u prijepisu o. Š. Glavića
(originalna veličina 98/137 mm)

nepoznati pop-glagoljaš složio je sitni zbornik¹¹⁾ (formata 105 mm/140 mm), u koji je uz koješta drugo ušao jedan traktat o ispoviedi što ga je fra Matej Zadranić g. 1492. bio štampom izdao, a osim toga i dva prikazanja: Uskrsnutje Isukrstovo i Muka Isukrstova. Iz Vitasovićeve će pjesmarice ići dalje ovamo još i dijaloške pjesme Veleslatko i bogoljubno prigovaranje meu križom i gospom divicom Marijom, Emauska scena s Lukom, Kleofom i Isusom, te dijaloški »Verši na dan navišćenja blažene divice Marije«; sasvim isti tekst sa zadarskom Emauškom scenom ima i budljanska pjesmarica u onom svom dijelu koji manjka korčulanskoj pjesmarici.

Još od ovih vremena može da datira i ono prikazanje »Triju Kralja« što je g. 1615. bilo igrano u koludričkom samostanu Sv. Spasa u Šibeniku, a spomen mu se sačuvao samo zato, jer je šibenska bisku-

¹¹⁾ I. Milčetić, o. c. ibid. str. 290. i dalje.

Nasuemaom // budi duala
 u neke sarase // uase dala
 Quo raba // gospodine
 aick klovri // kilo uene
 Vose uela // aick ciposi
 podnirchii // sine zalosi
 Dabi nisech // smari kilo
 sine podneje // moie kilo
 Torochi popade s. M. diuala bix kermu poren goroni
 Pravi meni // chudobnake
 das u belich // adantace
 od udace // narau tebi
 alit mor bat // bixi wsh
 Od gorara diuala s. M.
 Vu le drago // tebe mogla
 ne chonme // bit nauogu
 Za glauuni // isre ~~na~~ rogu
 kermi daries // kiga krogu
 Ma dilatichit // goridat
 histar nechiat // la maiah
 Hime malo // ro ruski
 sine chochmak // slushki
 Dusi s. M. diuala i rocheioi goroni
 Znai

Iz šibenskoga prijepisa prikazanja »Muka sv. Margarite«
 (originalna veličina 158/207 mm)

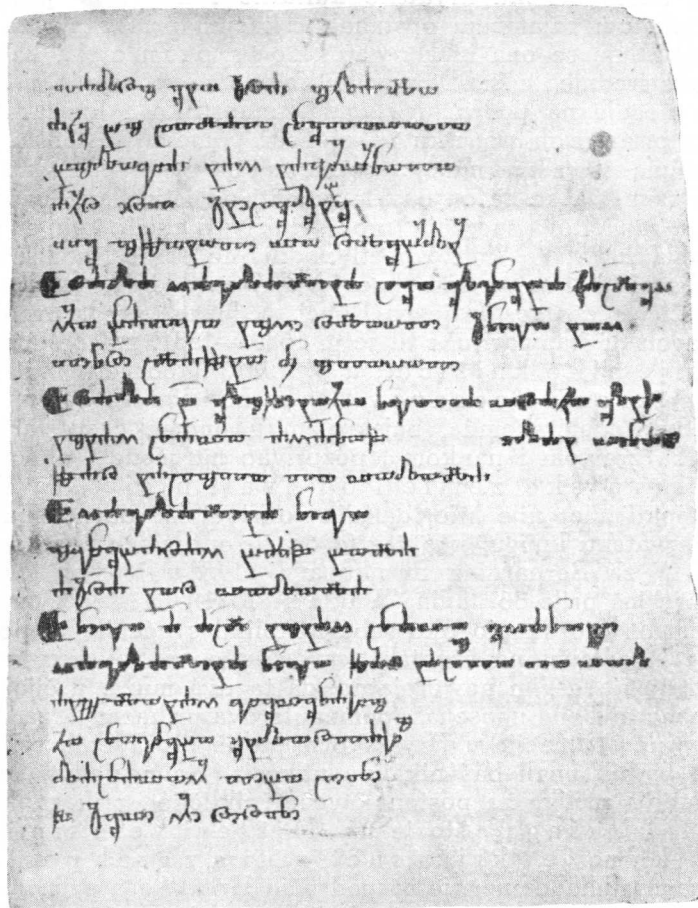
pija u povodu te pretstave bila povela proces protiv samostana¹²⁾. O onim ranijim pretstavama u istome samostanu, što su ih optuženi spominjali u svoju obranu, danas se ne zna ništa.

U toj sredini najkasnije god. 1500. bila je dramatzovana i s v e t a č k a legenda o sv. Margariti, i to, što je za ovu dramatzaciju naročito važno, na osnovu hrvatskog prozom pisanog teksta iste legende. Osim toga na čelo te dramatzacije stavio je autor u usta Margarite lijepu pastirsku pjesmu

Trava reste, cvate cvitak,
 reste zdravje, dobar žitak,

¹²⁾ Isp. Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 8., str. 393.—394.

Da su se u Šibeniku i inače u 17. stoljeću igrala crkvena prikazanja, dokaz zato daje Don Krsto Stošić u članku: »Naš jezik i dramatske scene u jednoj crkvi« (isp. »Jadranska Pošta«, br. 296. od 24. XII. 1930.).

Iz »Muke Isukrstove« Tkonskog glagolskog zbornika
(originalna veličina 105/137 mm)

pasite se ovce zdrave,
zelene je dosta trave...

u kojoj ima sigurnih tragova pozajmice iz kake onodobne pučke pjesme. Naime u tome se ona dodiruje donekle s pjesmom »Planina« Zadranina-Ninjanina Petra Zoranića od god. 1536.

Pasite drobne travice,
moje primile ovčice...

kao i s pučkom pjesmom »Zadarkinja Mare«:

Ovce pase Zadarkinja Mare
Povrh Zadra grada bijeloga,
Pa je svojim ovcam govorila:
Pas'te s mirom, bile ovce moje...

koja bar u jednom svom dijelu obrađuje motiv pozajmljen valjada baš od toga prikazanja.¹³⁾

¹³⁾ Isp. Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 11., str. 11. i dalje.

U tom istom ostsjeku hrvatske kulturne i književne povijesti, kad pomenuti tekstovi zajamčuju opstanak crkvenih prikazanja za zadarsku sredinu, potvrđuje se ona iz Hrvatskoga primorja kao i iz primorja i otoka srednje i južne Dalmacije. Kako sam već kazao, u Hrvatskom primorju a negdje na području vladanja modruškoga kneza Bernardina Frankopana pisan je na početku 16. stoljeća pomenuti Tkonski zbornik¹⁴⁾ s prikazanjima »Uskrsnuće Isukrstovo« i »Muka Isukrstova«. Držim, da se neću odviše udaljiti od istine ako kažem, da taj mali zbornik različitoga sadržaja treba pripisivati akciji, koju su sa svrhom unapređivanja hrvatske književnosti vodili ne samo modruški biskup Šimun Kožičić već i sam knez Bernardin Frankopan. Za biskupa Kožičića znamo, da je na Rijeci »v hižah« svoga prebivanja bio podigao glagolsku štampariju, i tu je g. 1530.—1531. izdao štampom »misalet i inije nike knjižice«, a g. 1531. u posveti »Žitija rimskih arhijereov i cesarov« »časnomu ocu gospodinu Thomasu Nigro, biskupu trogirskomu«, najstarijem u onome času »arhijereju... našega jezika zrastom i naukom«, požurivao naručene i obećane »knjižice od hrvatske zemle i od hvali njeje«, da ih stumači i čini »štampati«, jer nije htio, da njih »okrivet iže po nas budut« zbog nehaja za hrvatsku knjigu, kao što je on tu optuživao zbog toga starija pokoljenja. A za Bernardina Frankopana utvrdio je već 1557. Primoš Trubar, da je još prije 36 godina (dakle g. 1521.) na Rijeci čuo kazivati, da je Bernardin bio skupio oko sebe nekoliko svećenika, i povjerio im, da prevode i rediguju na hrvatski jezik Sveto Pismo staroga i novoga zavjeta. I zato je sasvim nevjerojatno, da ta dva muža, u čijoj su blizini u Tkonski zbornik bila unesena i pomenuta dva prikazanja, za dalji razvitak iz sjeverne Dalmacije u Hrvatsko primorje presađenih crkvenih prikazanja ne bi bili imali baš nikakva utjecaja. Naime jedva da se može naći vjerojatnija prilika za postanak većeg cikličkog prikazanja »Muka Spasitelja Našega«, što je uz »Mišteri vele lip i slavan od Isusa, kako je s križanet, zatim v grob postavljen« g. 1556. pisanog također negdje na području Hrvatskoga primorja¹⁵⁾ (možda baš u Bakru), nego ako kažemo, da je kontaminovanje manjih tekstova u veće cikličko prikazanje izvršeno u času, kad je njegovanje hrvatskih crkvenih prikazanja moglo računati osim na najveću naklonost crkve biskupa Kožičića još i na obilnu materijalnu pomoć velikaša Bernardina Frankopana.

U sklop spomenutog cikličkog prikazanja »Muka Spasitelja našega« od g. 1556., gdje je tekst već znatno udaljen od pravilnosti matičnoga teksta, od poznatih tekstova hrvatskih prikazanja ušao je najveći dio »Muke Isukrstove« Tkonskoga zbornika, i »Mišterija vele lipa i slavna od Isusa« zatim još i česti »Plača Marijina«, a u pojedinostima moglo je da bude i drugih izvora, jer na pr. monolog Judin u prikazanju »Muka Spasitelja našega«

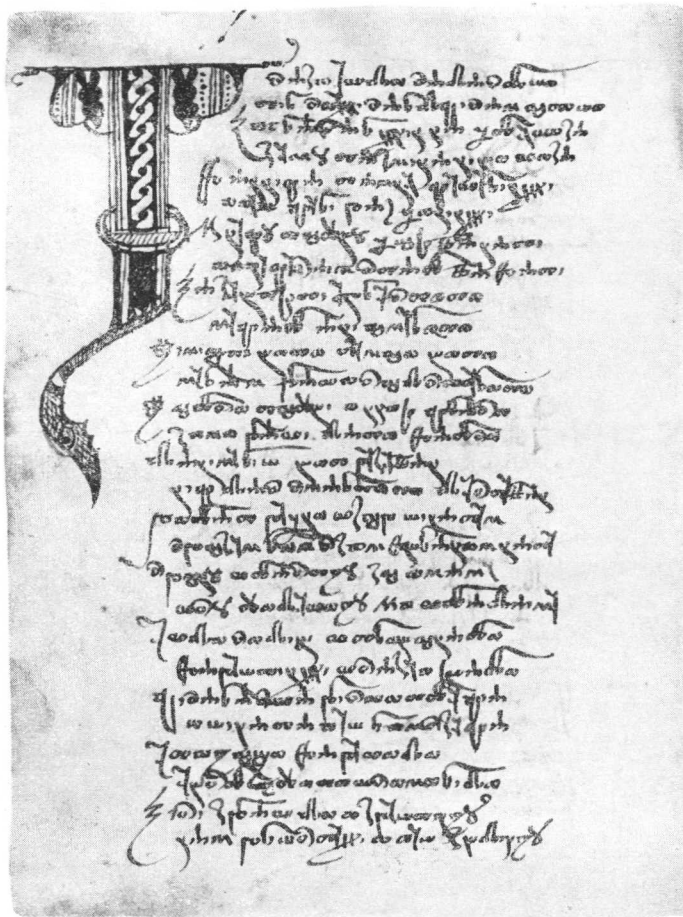
Pukni, srdce, smišljajući — ove škole gledajući

kao samostalna pjesma¹⁶⁾ dolazi u »Vrtlu« Trogirana Petra Lucića pod natpisom »Govorenje Judino skalama na obišenje hodećih«.

¹⁴⁾ Isp. Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 11., str. 13.—14.

¹⁵⁾ Oba teksta izdana su u 20. knjizi »Starih pisaca hrvatskih«.

¹⁶⁾ Isp. Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 11., str. 14.—16.

Iz glagolskoga prikazanja »Muka Spasitelja našega« od g. 1556.
(originalna veličina 157/211 mm)

Za srednju Dalmaciju egzistencija pučkih crkvenih prikazanja zjamčuje se najkasnije iz kraja 15. stoljeća. Samo sam Split kao da ovdje nije bio naročito podesno tlo za hrvatska crkvena prikazanja, jer se iz njega ni direktno ni indirektno ne potvrđuje ništa slično prikazanjima i dijaloškim pjesmama sjeverne Dalmacije i Hrvatskoga primorja. Sve što je od sačuvanih tekstova pučkih prikazanja svojim postankom bar donekle vezano za srednju Dalmaciju obrađuje eshatološke motive: suđenje duše i tijela poslije smrti, vezano uz njihovo prepiranje, i sud općeni. Dramatizacija prvoga motiva sačuvala se u obliku Bernardova viđenja u tri rukopisa iz 16. stoljeća iste obrade, a dramatizacija drugoga motiva u tri različne obrade, od kojih je samo najstarija nastala otprilike u isto doba i u istoj sredini s dramatizacijom prvog motiva. Najstarije tekstove jedne i druge dramatizacije¹⁷ sačuvalo nam je Trogiranin Petar Lucić, uklopivši ih u svoj

¹⁷ Oba teksta izdana su u 1. knjizi »Starih pisaca hrvatskih« (str. 279—339) kao djela M. Marulića.

Chacho gospodin da semrenyju tacho di-
 afly parise muijy omi dudu tady ye
 dan chaval pece govoritj ova cho
 Necha tuzitj ušem misty
 ylibe nydaz pesh istasy
 zaby nesty chafnizime
 ne cyn bypa da pecime
 Pzy prosheta ova duša
 choja boga neyoshusa
 tacy xexy gnu yipaly
 paicyu mazytom nodom chaly
 Necha place tez pripima
 slasty smita che naxina
 Tada diauol omi car profundate omi
 neyolnu dudu ummbe pachene: fimis
 fimis
 Zatim suety baznazad poca puchu go-
 vorty one zicy tacho:
 Vydistaly yshyvaly
 suy choyte totu staly
 caye nisa put pzy tuzna
 chada sdušom yest zastucna
 S mada teze gnuša mitchia
 y neistich cazny' pichia
 choyu yetehye unachu topa
 plachim pryma on odboza
 Choya tylin snomu spoya
 a sbogomse suoyim suoya
 Platouas

Iz »Govorenja sv. Bernarda« u »Vrtlu« P. Lucića
 (originalna veličina 148/200 mm)

»Vrtal« u jednom najkasnije na početku 16 stoljeća pisanom rukopisu. I
 prvoj je natpis »Govorenje sv. Bernarda od duše osujene«,
 drugoj »Skazanje od nevoljnoga dne odsuda ognjenoga,
 napokonji koji ima biti«. Osim ovdje, tekst »Govorenja
 sv. Bernarda od duše osujene« dolazi u jednom manjkavo sa-
 čuvanom rukopisu pisanom otprilike sredinom 16 stoljeća u Splitu, jer
 osim nekoliko pjesama (i Marulićevih) glavni mu sadržaj predstavljaju
 legende splitskih svetitelja Sv. Dujma i sv. Staše, naprotiv nekadašnji
 Kukuljevićev rukopis, koji uz ovo »Govorenje« sadrži još i nauke sv.
 Bernarda«, nema u sebi ništa što bi ga vezalo baš za jedno određeno
 mjesto.

Od drugih dviju dramatizacija općenoga suda jedna je po svome pre-
 vodiocu, splitskom i bračkom vlastelinu Jurju Žuveciću¹⁸), vezana za

¹⁸ Fragmenat rukopisa nalazi se u bračkoj zbirci g. dra M. Vrsalovića.

Brač, druga¹⁹ koju je god. 1661 prepisao prepisivač rukopisa od g. 1656, u kojem ima »Prikazanje života sv. Lovrinca«, ide sasvim u hvarsku skupinu hrvatskih crkvenih prikazivanja.

I ako prema tome u splitskoj skupini hrvatskih crkvenih prikazanja nema ništa, čime bi se ne samo ona već preko nje i skupine što su se još južnije protegnule, vezale i naslanjale na skupinu hrvatskih prikazanja sjeverne Dalmacije i Hrvatskoga primorja, opet da utjecaj matične zadarske skupine nije u Srednjoj Dalmaciji bio prekinut, dokaz za to imamo već u prikazanjima hvarske skupine²⁰). Od prikazanja u hvarskoj skupini. »Skazanje slimjenja s križa tila Isusova«, ne samo što je u najvećem dijelu svojih dijaloga s glagolskim »Mišteri vele lipi slavan od Isusa, kako je s križa snet, zatim u grob postavljen« isto prikazanje, već ono i »Prikazanje života sv. Lovrinca mučenika« — u jednoj od dvije različite redakcije^{20a} — i jedina su prikazanja hvarske skupine, u kojima se osmerački distih i dikcija pučke crkvene poezije ne izmjenjuju i drugim metričkim shemama kao i dikcijom duhovnih pjesama umjetničke poezije, kako to biva u svim ostalim prikazanjima bračko-hvarske skupine.

Ali otok je Hvar u vremenskom ostsjeku svojih pučkih prikazanja osim spomenutih kao i drugih valjda izgubljenih prikazanja imao još jedno koje mora da je nastalo još u 15 stoljeću za potrebe pobožnih bratovština, jer se u sličnoj upotrebi održava još i danas. Naime na otoku Hvaru još i danas postoji običaj, da se od Velikoga petka na Veliku subotu kreću procesije pobožnih župljana u okruhu župa Jelsa, Pitve, Sfirci, Vrisnik, Vrbanj i Vrboska pjevajući pri tome »Plač gospin«. Tekst toga »Plača«, kako se u spomenutim procesijama pjeva on još danas, pokriva se i u detaljima s tekstom na početku manjkava »Plača Marijina« jedne hvarske pjesmarice²¹, koja uglavnome sadržava umjetničku (Marulićevu) pobožnu poeziju, a pisanu kako sam već kazao u trećem i četvrtom deceniju 16 stoljeća; oba ta »Plača« su istovetna dalje i s tekstom »Muke gospodina našega Jezukrsta« budljanske crkvene pjesmarice od god. 1640, kao i s tekstom naprijed pomenute korčulanske pjesmarice od g. 1560. U prologu tih »Plačeva« odnosno

¹⁹ Sada se nalazi u arhivu Jugoslavenske akademije.

²⁰ Prikazanja bračko-hvarske skupine štampana su u 6. (sv. Lovrinac) i 20. knjizi »Starih pisaca hrvatskih«.

²¹ Razlikama između jedne i druge redakcije detaljnije se dosad pozabavio samo ruski slavista N. Petrovskij u djelu »O sočinenijah P. Hektoroviča« (Kazan, 1901., str. 222. i dalje). Pored ostalog on je tu izrekao i mišljenje, da je redakcija ovoga prikazanja u manjkavo sačuvanom akademjskom rukopisu I a 108. starija od redakcije istoga prikazanja, štampanoga među djelima P. Hektoroviča u 6. knjizi »Star. pis. hrv.«, a osim toga da bi Hektorović mogao da bude autorom samo prve, rukopisne redakcije (isp. o. c. str. 250. i dalje).

Bez obzira na pitanje Hektorovičeva autorstva, najbitnija razlika između njih upravo je u tome, što samo štampana redakcija pripada starijem, pučkom razvojnom stepenu hrvatskih crkvenih prikazanja, dok se u rukopisnoj redakciji s pučkim stepenom ukrštava umjetničko-književni; naime i u njoj pored osmeračkih distiha ima već i osmeračkih strofa s unakrsnom rimom ab ab. Prema tome baš obrnuto, štampana redakcija mora da je starija od rukopisne. Ipak i rukopisna redakcija bit će još iz 16. stoljeća.

²¹ O ovoj pjesmarici detaljnije govorim u bibliografskom prilogu »Nova poezija Splićanina Marka Marulića (isp. Rađ, knj. 245, str. 17 i dalje).

Gorche suze: ia koniri
 Oue rici: gouoxiri
 ao gospa: ^{Rici} ^{kuana} ^{vangelisti} placna moia
 gdie sada: dieha ruoia
 Gdie sada: sint uoy dragi
 Cragl nebofchi: bob moi pravu
 Chudagasi: od pravila
 Zasto gasi: ostavila
 C ase: cinicalna vidis
 Ter uchuachi: gospa slichis
 S adse: porvistirom carnom
 Tere: ^{placi} ^{porat} ^{samnorn} schubi: hoia vlasa
 jertri nosu: rusna glasa
 O dragoga: sineha tuoga
 Pristaf noqa: mest ra moga
 J udar gair: gospa: prodat
 prina harni: zali Lorax
 T rida st pinaf: zavica priat
 T ririgadie: na smart isdat
 S adariga: vhitisa
 T eba placnu: vhitisa

Iz »Plaća b. d. Marije« u hvarskoj pjesmarici
(originalna veličina 108/160 mm)

»Muke« sa 116 osmeračkih distiha dolaze tu i tamo pojedini osmerački distisi glagolske »Muke spasitelja našega« od g. 1556, glagolsko-ga »Plaća b. d. Marije« u prijepisima Klemenovića, Glavića i hvarsko-ga »Skazanja slimjenja s križa tila Isusova«. Zašto se »Plać Marijin« ove redakcije mogao nalaziti i na programu pobožnosti korčulanske bratovštine Svih Svetih, već sam prije kazao. Prema tome na području hrvatskih crkvenih prikazanja pomenutim su »Plaćem« bili među sobom povezani ne samo susjedni otoci Hvar i Korčula, već i podalja Budva, a vjerojatno i druga mjesta sa sličnim bratovštinama.

U budvanskoj pjesmarici od g. 1640 osim prikazanja »O d rojenja Gospodinova« i Emauske scene, koji se osim toga potvrđuju i iz Zadra odnosno otoka Krka te Muke gosp. našega Jezukrsta, što je istovetna sa spomenutim hvarskim i korčulanskim »Plaćem Marijinim«, dolazi još jedan »Plać Marijin« vezan za »Veliki četvrtak večerna procesiun«. U tom se »Plaću« na usta Gospe,

Ceriu ploue kilo tuogie
 Sinu dragi dobro mogie
 Dabimi moč ktebi prih
 Dame ondj ne umrih
 Tabiz sufo prohiuata
 Turh rane opirala
 Slarobihgiz veliuata
 Iserdasca prihiscalo
 Cadabichte iflicila serjos stobo posiu
 Vratarectu pomolih
 Dabi kili otuonih
 Ouratani bratio mogir
 otuortemj saime bogr
 Nechr siachu momu poidu
 giute rane damu uigu
 Tumj mitost ucimite
 Daimu utom ukisite
 Riui pisca
 Cadse gospr aeche moh
 Magne placna dobitoh

Korčulanska pjesmarica g. I. Foretića
 (originalna veličina 160/115 mm)

Ivana i Mandaline pjevaju događaji od časa kad je Isukrst bio uhvaćen u Getsemanskom vrtu i predan na suđenje, te potom tu bijen i suđen. Počinje ga gospa pozivom

Do kud ćemo, jaoh, iskati,
 ke li pute obijati,
 buduće smrtno i mrkla moć...

Ustan'te se, da jidemo
 i sinka mi da jistemo,
 koga u vrtlu uhvatiše,
 mene majku ucviliše.

Kako se u jeziku i ovoga »Plača« kao i svih ostalih priloga te pjesmarice miješaju čakavski i štokavski elementi, u Budvu mora da je presađen iz sjevernijih čakavskih strana Dalmacije.

U ovoj pjesmarici ima napokon još i drugih dijaloških pjesama, a kojima se vrlo lijepo može da objasni svrha srodnih dijaloških pjesama iz ostalih skupina hrvatskih crkvenih prikazanja. Tako nam upravo ova

Prema izlaganju prologa u cikličkoj glagolskoj »Muci Sasitelja našega« igračima je bilo do toga da njihova igra gane gledaoce, pa da i oni s Marijom plaču i cvile:

S plačnim glasom svih vas zovu,
sliš'te muku Isusovu — — —
— — — — — — — — —

Zato, bratjo, sad slišite
sada k muki pamet stav'te
i od srca procvilite — — —
i srdčeno svi proplač'te.

Prolog »Skazanja od nevoljnoga dne od suda ognjenoga...« započinje najprije pjesničkom invokacijom, a tek dalje obraća se puku:

Prav jest nauk mudrih ljudi,
da ime njega, ki sve sudi,
prizivati nam se mari
u početku svake stvari...
— — — — — — — — —

Tebe poni svemogoga
zovem kralja i boğa svoğa,
dostaja' se tvoja svitlost

dat nam pomoć tere milost
skazat i reć strahe suda.
— — — — — — — — —

Poni, otc i bratjo moja,
zatvorite usta svoja,
i vi, majke i sestre mile,
ke ste totu skupom sele,
muče sliš'te uši napan,
sud je božji vele strašan.

Samo u svrsi i načinu izlaganja sadržaja igrane drame prolog prikazanja ne razlikuje se od prologa svjetovnih drama, kako pokazuje ova paralela iz »Robinje« Hanibala Lucića. Pošto je autor u »Iskladu« izložio najprije predmet obrade, obratio se gledaocima

Zato molim milo, stanite svi muče,
dokli se toj dilo ka svrsi dovuče,
bit vam će s nauka vidiv ga u trudu,
vidit pak, da muka ne bi mu zaludu.
I vi dekle mlade i vi uši napnite

i što vam dim sade, u srce zapnite
— — — — — — — — —
Da 'vo gre Derenčin s slugami od zgora,
sliš'te, po ki način s njimi se zgovora.

Napokon u ovakovim priložima može da bude upravo napadnih slaganja i između najudaljenijih skupina hrvatskih crkvenih prikazanja, kad se sama prikazanja i ne pokrivaju sasvim. Tako Klemenovićev »Plaç« počima pozivom:

Poslušajte žene i muži,
gde preslavna diva tuži.
O preslavna božja mati
sad vas hoće na plač zvati.
Vas, krstjane, na plač zove

er v žalosti ona plove.
Zovu duše bogu mile,
sa mnom danas da procvile.
O krstjane, stan'te goru,
k Pilatovu pojmo dvoru!...

Kajkavska za više od 150 godina mlađa varijanta toga »Plaç« iz pjesmarice od g. 1687 počinje malone sasvim jednako:

Poslušajte žene, muži,
kako vam se Deva tuži;
Sveta Deva, božja mati,
sad vas hoće na plač zvati.

Vas krščani. na plač zove,
ar vu tugah britkeh plove.
O krščeni, stante gore,
vu Pilata pojte dvore!

U budljanskoj pjesmarici od g. 1640, a ispred »Muke gospodina našega Jezukrsta« koja se razlikuje od Klemenovićeva »Plaç«, imamo malo ne isti početak:

Plaç[n]iem glasom svih vas molju,
sliš'te majku Jezusovu,
ka vas na plač svih sad zove,
er u gorke muke plove.

Ove duše bogu mile
da bi s njom sad protužile
gorku muku i nje sinka,
ko je blažen po sve vika...

U epilogu kojim se svako pojedino prikazanje redovno svršavalo, anđeo ili koje drugo biće prikazanja izveli bi pouku iz prikazanja i molili od boğa blagoslov i duhovna (rijetko i druga) dobra za gledaoce.

Od. Panucija

Verni vi zelice // dobro ne izmirno
 Služite ter nite // iis pribugglicao.
 Milosobiz smiglicny // u obamu tozo bude
 Na tconac xinglicny // Bogane zabude
 Napactox tacho // glamboga narucbi
 Samo Boga obaco // u xeli zonuobi
 Joychitce poznati // cufu case zgrade
 Chomu ucobie stati // u grij's neli godi
 A ty diim nicdomu // razboymich cni birce
 Dobrota ucbamu // oca godi xnuisce
 Zato gdiže noli // gustigraus PANUCI
 Sliscat obiciv cšolt // bitmuchi nauu
 Od Bexye miloti // oca nigdar neobuglia
 Zoga oti xaloti // brugoza izbauglia
 Nadaste cigrenye // dragobo yet Boga
 Chad imare smiglicny // macoboma nebogu
 Sucti Panuci pochtebnuť molite Boga
 Bore' sferangi // o gospodine moy
 Pozri na tvoj magi // oca tvoj sluga tvoj
 Cni tibi xelechi // ugodet po moy
 Qubignu žudecni // tihu neda gochoy
 Pozri ter uclacay // molite ceste moye
 Izmat m' yure day // tadma m' m'icboye
 t'ave

Iz »Prikazanja historije sv. Panucija« u »Vrtlu« P. Lucića
 (originalna veličina 156/202 mm)

IV.

Kad u razvitku hrvatskih crkvenih prikazanja prvi razvojni, pučki stepen i svršava, teže je kazati, nego li odrediti, kad je u njihovu razvoju započeo nov*), književno umjetnički stepen. Jer ako je istina, da je upravo Splitsanin Marko Marulić autor hrvatskoga prijevoda talijanske reprezentacije, što nam ga je pod natpisom »Prikazanje²⁴ historije svetoga Panucija kako

*) U ovome članku ja sam samo jednostavnosti radi cjelokupni repertoar hrvatskih crkvenih prikazanja podijelio u dvije razvojne skupine: pučku i književno-umjetničku. Međuto u ovoj posljednjoj skupini iz stvarnih razloga valja razlikovati skup prikazanja u kojem se elementi umjetničke književne tvorbe ukrštavaju s karakterističnim elementima pučkih prikazanja, i samo ova prikazanja stoje na drugom, prijelaznom, razvojnom stepenu. Prema takoj stvarnoj podjeli prikazanja čiste umjetničkknjiževne tvorbe, u kojima nema upravo ništa od istaknutih osobina pučkih prikazanja, predstavljaju upravo treći razvojni stepen hrvatskih crkvenih prikazanja.

²⁴ Štampano u 1. knjizi »Starih pisaca hrvatskih« (str. 273—278).

moli boga da mu očituje ko mu biše takmen na zemlji« sa-
 čuvao Trogiraniin Petar Lucić u svomu »Vrtlu«, tada bi počeci ovog novog
 razvojnog stepena hrvatskih crkvenih prikazanja padali još na sam početak
 16 stoljeća, jer je Marko Marulić umr' o god. 1524. A ako mu
 Marulić nije autor, iz dramskoga rada hrvatskih crkvenih prika-
 zanja glavnoga pretstavnik dubrovačke skupine Dum Mavra Vetrano-
 vića, može se sasvim sigurno izvesti zaključak, da i u tome slučaju po-
 četke njihova novog razvojnog stepena valja ipak stavljati još u prvu
 polovinu 16 stoljeća. A već iz ovoga što sam u ovih nekoliko redaka
 kazao, mogu da se ujedno izvedu i najznatnije karakteristike ovog novog
 razvojnog stepena hrvatskih crkvenih prikazanja. U najviše slučajeva
 autori prikazanja ovdje su poznati, poznati čak i onda kad se radi o pri-
 jevodima, dalje njihova se versifikacija služi i sredstvima umjetničke
 poezije, zatim već ovdje dolazi do izražaja i naslanjanje na druge vrste
 umjetničke dramske književnosti 16 stoljeća, i napokon jer je ovim svo-
 jim osobinama izgubila ona neposredni dodir s pukom, njeno se postran-
 stvo znatno suzilo. Za njegovanje crkvenih prikazanja ove vrste bile su
 potrebne književnije sredine, nego što su ih iziskivala pučka crkvena
 prikazanja, i zato na području hrvatskih crkvenih prikazanja ove vrste
 Hrvatsko primorje iščezava sasvim, a učestvovanje Zadra i Splita jedva
 se i primjećuje, uglavnom ona su ostala ograničena na hvarsku i
 dubrovačku skupinu.

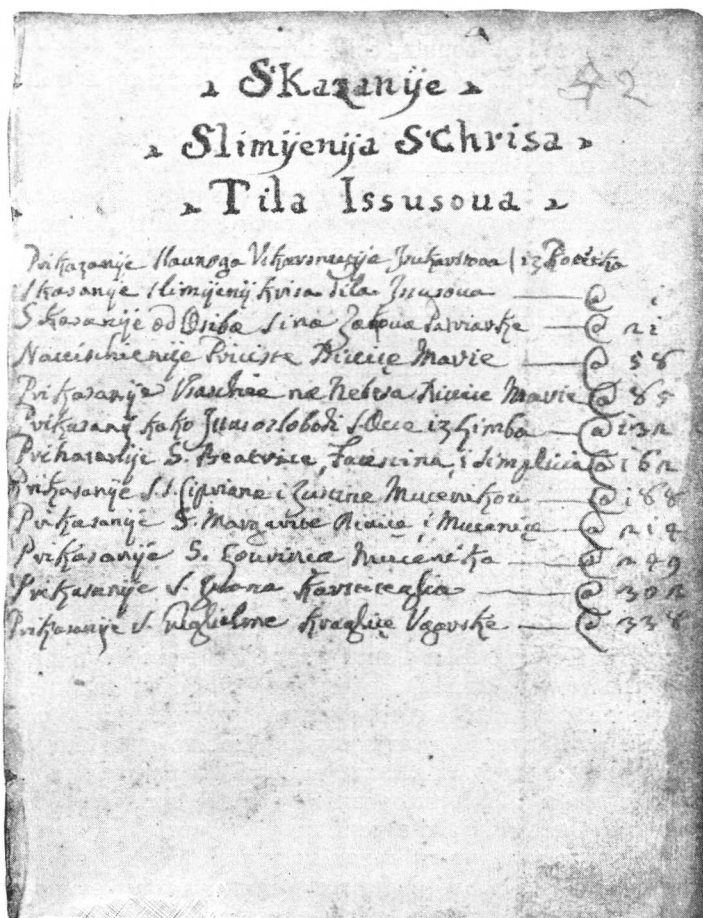
Koliko se zasad zna, za Zadar bi bar po svome izdavaču fra Ivanu
 Zadraninu bilo vezano prikazanje²⁵ »od navišćenja Marijina«. U
 Split-Trogir ide već prije spomenuti prijevod talijanske raprezentacije
 »Prikazanje historije svetoga Panucija...« (16 stolj.) i
 prvi put g. 1636 štampano prikazanje »Navišćenje muke Isusa«
 Splićanina fra Marka Marulića. Ovamo ide napokon i prikazanje
 »Sud pokonji iz latinskoga u slovinsko petje obraćen
 po gospodinu Juri Žuveciću, vlastelinu splitskomu i
 brask(omu)«, o kojemu je već ranije bilo govora²⁶, jer je pisan, koliko
 se iz fragmenata od 6 listova vidi, dvostrukorimovanim dvanaesteračkim
 distisima, a u korovima još i drugim umjetničkim metričkim shemama.
 Postankom svojim Žuvecićev će prijevod svakako ići ili još na kraj 16 ili
 najkasnije na sam početak 17 stoljeća, a može se vezati jednako za Split
 kao i za Brač, odakle Žuvecići i jesu upravo; za Brač iz ovoga prikazanja
 naročito pristaje i oblik »Anćikrst«, koji se ovdje bez izuzetka upo-
 trebljava mjesto inače običnijega oblika »Antikrst«.

Dok se prema tome u ličnosti Jurja Žuvecića hrvatska prikazanja
 Brača naslanjaju na splitsku skupinu, ličnost Bračanina Don Sabića Mla-
 dinića²⁷ povezala ih je s hvarskom skupinom. U hvarskim prikazanjima
 ove veze, za razliku od one sa Splitom, bitno je to, da jače nego igdje
 drugdje u njima još prevladaju i osobine pučkih prikazanja: i ovdje u
 svakom pojedinom prikazanju većina je dijaloga pisana versifikacijom
 pučkih prikazanja u metru (osmerački distih) i dikciji. Toj je skupini
 Brač privrijedio »Prikazanje navišćenja pričiste divice

²⁵ Isp. Vj. Štefanić, Jedno nepoznato hrvatsko prikazanje, »Nastavni Vjesnik«,
 god. 38, str. 56 i dalje.

²⁶ Isp. naprijed bilj. 18.

²⁷ Isp. Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 10, str. 119 i dalje.

Iz zbornika bračko-hvarskih prikazanja
(originalna veličina 141/197 mm)

Marije« što ga je složio Don Sabić Mladinić (1561(?)—1620.), Hvar naprotiv najprije tri prikazanja što ih je 30-tih godina 17. stoljeća složio hvarski vlastelin Marin Gazarović (suvremenik Mladinićev), i to »Prikazanje sv. Beatrice, Faustina i Simplicija bratje«, »Prikazanje života i muke svetih Ciprijana i Justine« (datirano s g. 1631) i »Skazanje života svete Gulgjelme, kraljice ugarske«, a osim toga još i ovih 6 anonimnih prikazanja: »Prikazanje kako Isus oslobodi sv. oce iz limba«, »Prikazanje slavnoga uskrsnutja Isukrstova«, »Prikazanje od ušastja na nebesa slavne divice Marije«, »Prikazanje svetoga Ivana Krstitelja porojenje i smrt« i »Skazanje od Osiba sina Jakova Patriarke«, a svih deset²⁸ kao i jedanaesto već spomenuto »Prikazanje života sv.

²⁸ Štampana u 20. knjizi »Starih pisaca hrvatskih«.

Lovrinca mučenika« sačuvala su se u jednom rukopisnom zborniku 17. stoljeća. Po svojoj konstrukciji ovamo pristaje i već prije spomenuta dramatisacija eshatološkoga motiva²⁹ »Prikazanje suda općenoga«, što ga je god. 1661. pisala ista ruka koja je g. 1656. pisala spomenuti drugi tekst »Prikazanja života sv. Lovrinca«. Ova je dramatisacija inače sasvim različna od Žuvecićeve.

Dok je Žuvecić za svoje »Prikazanje suda općenoga« sam kazao, da ga je »iz latinskoga u slovinsko petje obratio«, odnos prikazanja Mladinićeva i Gazarovićevih prema svojim autorima izražen je riječju »složeno«; međuto je već dosad utvrđeno, da se za »Skazanje života svete Guljelme, kraljice ugarske« Gazarović svakako poslužio talijanskom reprezentacijom Antonije Pulci — za ostala dva njegova prikazanja u danas pristupnim izdanjima talijanskih reprezentacija nema ništa slično ni po imenu. Jednako je nađena talijanska reprezentacija, prema kojoj je rađeno hvarsko »Prikazanje života sv. Margarite«.

Od tu pobrojanih prikazanja drugog razvojnog stepena za odnos hvarske skupine prema dubrovačkoj važno je samo »Prikazanje kako Isus oslobodi svete oce iz limba«. Vetranovićevo prikazanje »Komediya od uskrsnutja Isukrstova« i ne nosi pravo ime, jer o samome uskrsnuću nema u njemu ni riječi, pa su zato njegovi bosanski prijepisi³⁰ i prerade³¹ i preimenovani u »Od limba govorenje, kako gospodin Isus izvede svete oce i ostale iz limba«, čime je ono zaista i omeđeno. Inače prikazanja uskrsnuća Isukrstova mogu da obuhvate i oslobodenje starozavjetnih otaca iz limba, tako ga obuhvata »Prikazanje uskrsnuća Isukrstova« u glagolskom Tkonskom zborniku, pa i hvarsko »Prikazanje slavnoga uskrsnutja Isukrstova«, ali se ono onda u njegovu sklopu ograničava na jednu scenu, dio ili čin od cijeloga prikazanja. Jača ili tješnja veza između hrvatske i dubrovačke skupine sadržana je baš u ova dva prikazanja: hvarskom »kako Isus oslobodi svete oce iz limba« i dubrovačkom »od uskrsnutja Isukrstova«. U hvarskom pretežu doduše osmerački distisi, u Vetranovićevu dvostrukorimovani dvanaesterci, a opet u jednom i drugom ima mnogo dokaza, da su ili od hvarskih osmeraca pravljene dubrovački dvanaesterci ili možda i obrnuto, kako se to vidi iz ova dva kraća poređenja:

Isus (hvarsko prikazanje):
Nemoj krzmat, nego hodi
robje, ko je s tobom, vodi

Isus (hvarsko prikazanje):
Slidi mene sad, kto je moj,
ter hod' sa mnom gor' u pokoj
uživati sfe radosti
u blaženstvu i sfitlosti;
o blažene vi, dušice,
ostavite tej tužice.

Jezus Adamu (Vetranović):
Ne krzmaj, neg hodi, nie koli čekati
i robje vodi, koji su za vrati.

Jezus govori (Vetranović):
Sliedi me tko je moj, ter
samnom hod gori
u vječni raj, pokoj er vam se otvori,
blažene dušice, hodite vik meni
iz vječne tužice u pokoj blaženi.

Bilo to obraćanje, uostalom, izvršeno kojim god smjerom, ono je važno naročito za to, jer potvrđuje veze između Dubrovnika i Hvara i na području hrvatskih crkvenih prikazanja. A što sam ja već ranije bio miš-

²⁹ Ovo se prikazanje nalazi u arhivu Jugoslav. akademije.

³⁰ Isp. Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 8, str. 8 i dalje.

³¹ Isp. Nastavni Vjesnik, god. 32, str. 110—114.

adi 3. gljiglio 1571, in R. G. — 40
 Comedia od uskrstovca isukrstova
 Don mavro Vetranovića čarčića.
 dubrovni osadin dubrovom pab. ljenica —

S tuzoni oprieni jednaga sui skete
 ter palin guodacini san Vratovakloppe
 J dohli nestrapi zaiburec jedan vas
 ciebera sudinzi kapusi stravaa ghet
 Sac grede put odas, toliko odna stvar
 kore pira lodaras recidieb niketar,
 Clouickie inastran, nu sudim polodu,
 daxe nel mi kripotera, ikarpe slobodu,
 J launae ureva, oblicia i vido
 nataha neustroa, neg stupa napreda
 P ridgnimie slancie, toliche oblasti,
 dafino kamenie, pridgnimie sue barstet
 J ak sunce uob gori ikarpe possieni
 danam duor obori idanas poplicari
 Satoike sui sprante nai barpe sui tam
 ter strape prstante kocimib posnana

Iz Vetranovićeva prikazanja »Od uskrstovca Isukrstova«
 (originalna veličina 155/214 mm)

ljenja³² da je ta veza u ovome slučaju uspostavljena smjerom od Hvara prema Dubrovniku, mogao bih da opravdam time, što se za Hvar pučka prikazanja potvrđuju najkasnije sa samog početka 16. stoljeća, dok je dubrovačka skupina, prema onome što se o njoj zna na osnovu sačuvanih tekstova, svoju egzistenciju započela tek Vetranovićevim radom možda ne prije četvrtoga decenija 16. stoljeća.

Otkako je u novom izdanju dramskih djela Marina Držića u redakciji prof. M. Rešetara i stvarno izvršeno zabacivanje Držićeva autorstva za »Prikazanje od poroda Jezusova«, Don Mavro Vetranović ostao je jedini po imenu poznati predstavnik hrvatskih crkvenih prikazanja 16. stoljeća za Dubrovnik. On sam obogatio ih je s ova četiri rada³³: već pomenutom »Komedijom od uskrstovca Isukrstova«,

³² Isp. Nastavni Vjesnik, god. 33, str. 113.

³³ Prva tri prikazanja štampana su u 4. knjizi »Starih pisaca hrvatskih«, četvrto u I. izdanju 7. knjige iste kolekcije...

»Posvetilištem Abramovim«, »Suzanom čistom« i ranije Držiću pripisivanim »Prikazanjem od poroda Jezusova«.

Napokon u dubrovačkoj skupini hrvatskih crkvenih prikazanja 16. stoljeća drugog razvojnog stepena, osim Vetranovićevih, sačuvalo se još samo »Prikazanje³⁴ po način od komedije kako bratja prodaše Jozefa«.

V.

To je otprilike sve, što se hrvatskih crkvenih prikazanja drugog razvojnog stepena od zacijelo obilatije produkcije sačuvalo do danas. U historijama hrvatske književnosti imenom »crkvenih prikazanja« označuju se kadšto dramatizacije biblijskih i svetačkih motiva, koje inače po tehnici obrade idu u sasvim druge dramske vrste. Tako »Muka Isukrstova« Korčulanina Petra Kanavelovića, »Leon filozof« Ivana Gučetića, »Judita« Ignjata Đurđevića, »Porodenje gospodinovo« Antuna Gleđevića, »Isukrst sudac« Josipa Betondića i t. d. nisu crkvena prikazanja u značenju koje je taj naziv imao od 15—17 stoljeća, već se tu radi ili o pobožnoj tragediji (tragedia d'argomento sacro) ili o školskoj drami (u smislu isusovačke školske drame), ili i o pobožnoj melodrami u smislu talijanskih »melodramma sacro, melodramma spirituale, azione sacra«.

Ali i bez ovoća njegovanje crkvenih prikazanja za trajanja njihova drugog, književnog, razvojnog stepena mora da je bilo još brojnije nego što to izlazi iz pobrojanih priloga. Tako u rukopisu dubrovačkoga porijekla »Prikazanje³⁵ koje se učinilo na ponoćja u mnogo poštovanijeh otaca od reda svetoga Dominika godišta 166*« imamo dramatizaciju »Navještenja Marijina«. U članku Don Nika Štuka³⁶ »O nekim umjetninama i starinama u crkvama i po grobištima u Konavlima« spominje se »Rukopis iz XVIII v. kod porodice Bratić u Cavtatu: Muka Gospodina Jezusa Isukrsta prikazana od skulara u crkvi sv. Nikole od Cavtata na 26. maja god. 1780«.

Napokon i u arhivu Jugoslavenske akademije namjerio sam se na dva tri rukopisa s materijalom koji također može da uđe u ovaj bibliografski pregled hrvatske crkvene drame.

Tu je prije svega rukopis iz 18 stoljeća, pisan hrvatski, naslovljen talijanski: »Il giudizio di Daniele, ossia l'innocenza di Susana riconosciuta«. Postankom je s otoka Hvara, jer prije nego što je ušao u Akademijin arhiv prošao je kroz ruke starigradskoga klerika Petra Kovačevića, kao i Akademijin rukopis od g. 1661 s hvarskim »Prikazivanjem suda općenoga«. Družina koja je igrala »Danijelov sud«, istoga dana na večer trebala je da igra i dramu o mesenskom kralju Aristodemu, kako se to razabire iz ovih stihova epilođa:

Vi, slušaoci poštovani,
meju družim odabrani,
oprostite, ako nismo
vas služili kako htismo.
I večeras, molimo vas,
da pridete slišati nas,
da čujete što se zgodi

u Mesini starih dobi,
kako grišnik Aristodem
s samom smrtju bi slobodjen
od težoće, muka i jada,
ke mu zada božja pravda.
Oprostite nam hotite
pomanjkanja ka vidite!

³⁴ Izdao ga je M. Rešetar u 7. knjizi »Grade za povijest književnosti hrvatske«.

³⁵ Isp. »Nastavni Vjesnik«, god. 36, str. 8.

³⁶ »List dubrovačke biskupije«, god. 1907, str. 79—80.

Ceps. Ova je tvoja smionost mlaca
 himbenica tamni paca
 Osveta tvoje blaag
 Nlato i svetvo tuoje Evaqo?
 Do Cegladr, i dicina
 pune himba, i krievne
 Ceparom se vuga tako
platichese je suako ja ko

Juev. Istineci kascem Zave
 i pvez hombe, i prievave
 Nite kinim = nite uvidim
Kadti istinea = ja begadim

Cepar Muci merci heodi mlaca
 joseti otvou = iz ust skaca
 Niki dosti uvidit dillom
Zava, da josc = vice stailom

Volev. Dioulego uodte uveda
Daga Cepar wech ne uveda

Cepar Pouedtega o tamnice kavarice
 neka stoj u tamnici

Iz novije redakcije prikazanja »Muke i smrti sv. Lovrinca«
 (originalna veličina 148/198 mm)

U dva kotorska rukopisa 18 stoljeća, prema navodima Srećka Vulo-
 vića pisana rukom kotorskoga kanonika Ivana Antuna Nenadića (1715 do
 1784), imamo dalje »Prikazivanje muke Isusove« i skazanje
 »Isak, prilika našega otkupitelja«. Te dvije drame valjda
 su prijevodi, možda baš Nenadićevi; naslućujem to po tome što u drami
 »Isak, prilika otkupitelja«, jednoga drugog, mladeg rukopisa
 (iz 19 stolj.) preveden je isti predložak kao i u Nenadićevu »Isaku«, samo
 od drugoga lica, i zato ponešto drukčije. A da su u svom mlađem rukopisu
 sve tri drame uistinu prijevodi, kaže se već u natpisu rukopisa: »Smrt
 Abela, Posvetilište Isaka i Jozef spoznani. Iz latinskoga
 mjerno romona jezika u pjetonomjerni slovinski jezik istomačen. Djela
 priklonena ljubiteljim jezika slovinskoga god. 1756.«

Već sam spomenuo, kako se hvarski »Plać Marijin« iz 15 stoljeća
 u nekim mjestima otoka Hvara održao u prvobitnom obliku u upotrebi do
 danas. Ugledanjem baš u redakciju toga »Plaća« treba objašnjavati i

postanak »Navišćenja muke Isusa Spasitelja našega« O. Marka Marulića Splićanina, reda svetoga Frančiška od obsluženja, od g. 1636, jer je ovaj Marko doista živio i djelovao na otoku Hvaru oko god. 1615. U rod tih »Plačeva« ide i »Muka gospodina našega Isukrsta i plač matere njegove« O. Petra Kneževića, iz Knina, reda S. O. Frančeska od obsluženja, štampan prvi put god. 1753, a preštampan još i g. 1858. U predgovoru »Pridobrostitvom štociu« sam Knežević ističe, da ima u našoj književnosti i drugih »Plača«, pa i on je svoj »Plač« složio gledajući na njih. Kazavši zatim još zašto ga je napisao u osmercima, daje objašnjenje kako da se pjeva u crkvi imajući pri tome pred očima način na koji ga je on sam izvodio pod Sinjem.

Hrvatska crkvena prikazanja cvala su, može se kazati, uglavnome od 15 do 17 stoljeća. Iz 18 stoljeća ne potvrđuje se više ni jedno novo, uistinu pravo pravcato crkveno prikazanje. Ali prepisivanjem i preštampanjem za pobožnu lektiru, a od česti i na daskama reproduktivno održala su se ona do u prvu polovinu 19 stoljeća. Na rukopisu prikazanja »Muke i smrti sv. Lovrinca« u pomenu- tom bračko-hvarskom zborniku ima bilješka, da je u hvarskom Starom gradu prvi dio bio igran 15 kolovoza a drugi dio 16 kolovoza g. 1814, a na jednom drugom rukopisu Š. Ljubić je našao bilješku i o predstavi od 16 kolovoza 1837.

Međuto istraživanje pitanja gdje i kada su pojedini komadi od ukupnoga repertoara hrvatskih crkvenih prikazanja bili sve igrani, iako i za našu kulturnu povijest vrlo važno, u tom smjeru jedva je tek načeto. Tako je na pr. »Prikazanje sv. Lovrinca« osim na otoku Hvaru (u Starom gradu) bilo igrano i na otoku Braču u Bolu. Potvrdu za to sasvim novo igralište crkvenih prikazanja imamo u stihovima koji su dodati epilogu istoga prikazanja a glase:

Pojte sbogom vi, Boljani,	živ'te pravo ka Krstjani,
hval'te boğa, da vas dvori	[i(?)] anđjelski sveti kori.

Ta četiri stiha pripisala je na epilog ruka, koja je i inače mnogo popravljala tekst prikazanja.

Koliko je okvir jednog revijalnog članka dopuštao, ja sam u ovom svom izlaganju nastojao da ne propustim ništa što se na osnovu zasad poznatih rukopisa i literature predmeta, a bez jačeg zalaženja u detalje, može kazati o razvitku hrvatskih crkvenih prikazanja. A iz kazatoga, nadam se, poštovani se čitalac mogao uvjeriti, da su ta naša prikazanja doista vrijedna veće pažnje no što im historije hrvatske književnosti općenito priklanjaju. Naročito bih želio, da ovaj moj članak naiđe na odziv kod onih naših svećenika i redovnika koji iz svojih župnih i samostanskih arhiva znaju što god o možda zasad nepoznatim predstavama prikazanja ili imaju u njima čak i njihovih zaboravljenih tekstova.

Iščekujući u prvome redu odziv iz svećeničkih i redovničkih redova, ja se u isti čas obraćam i ostalim našim knjigoljupcima, neka prevrnu papire svojih zbirki, ne sakrivaju li i one koji još nezapaženi fragmenat starih hrvatskih prikazanja. Fragmenat prikazanja u bračkoj zbirci gosp.

dra M. Vrsalovića s novim književnim imenom Jurja Žuvetića³⁷⁾, kao i korčulanska pjesmarica gosp. Iv. Foretića od god. 1560 s »Plačem Marijinim« i bratimskom pjesmom³⁸⁾ »Bratjo, sestru sprovodimo« jamče, da smo uistinu još vrlo daleko od bibliografske potpunosti bar onoga od starih književnih rukopisa, što se uprkos zubu vremena sačuvalo sve do u naše dane.

Résumé. Altkroatische geistliche Schauspiele. Ausgehend von der Bedeutung der Kirche für die Entwicklung der kroatischen nationalen Literatur, bespricht der Verfasser zuerst die Umstände, unter deren die altkroatischen geistlichen Schauspiele zustande gekommen sind. Im Gegensatz zur Meinung, sie seien den deutschen nachgeahmt, werden hier ihre ersten Anfänge mit der Tätigkeit der geistlichen »Confraternitates«, analog wie auch in ihren italienischen Vorbildern, in Zusammenhang gebracht. Obzwar bei den Kroaten keine so alten Sammlungen der geistlichen Poesie erhalten sind wie in Italien — die älteste kroatische, heute nicht mehr vorhandene Sammlung dieser Art, Eigentum der Confraternitas Omnium Sanctorum Korčula (Curzola), soll aus dem 15. Jhdt. gewesen sein — aus wenigen Überresten kommt doch ganz deutlich eine ziehmlich rege Tätigkeit der kroatischen Confraternitates auch auf dem Gebiete der geistlichen Schauspiele zum Vorschein, besonders aus dem Passions- und Osternzyklus. Die ältesten Spuren der geistlichen Poesie der kroatischen Confraternitates lassen sich ganz sicher bis ins 14. Jhdt. verfolgen — ihr Begräbnislied »Bratja, brata sprovodemo« wird in den glagolitischen Quellen aus dem 14. sonst aber aus dem 15.—16. Jhdt. bestätigt — ihre ältesten geistlichen Schauspiele sind aus dem 15. Jhdt., und, was besonders hervorgehoben werden soll, in den Passionsprozessionen der Confraternitates einzelner Ortschaften der Insel Hvar (Lesina) werden noch in der neuesten Zeit ganz dieselben Texte vorgesungen, die handschriftlich aus den ersten Dezennien des 16. Jhdt. nachgewiesen sind.

Als jenes Gebiet, wo in der Entwicklung des kroatischen geistlichen Schauspieles als bahnbrechend vorgegangen worden sein soll, wird hier Norddalmatien und besonders die Umgebung von Zadar hervorgehoben.

In der weiteren Darstellung des kroatischen geistlichen Schauspieles stautirt der Verfasser drei Entwicklungsstufen. Die auf der ersten, volkstümlichen Stufe befindlichen Schauspiele sind ausnahmslos anonym (falls Marulić und Hektorović als Verfasser der ihnen zugeschriebenen Schauspiele nicht in Betracht kommen) und in achtsilbigen Distichen und der Diktion des Kirchenliedes verfasst. Sie ist die älteste und verbreiteste: aus dem 15. Jhdt. nachgewiesen und von Norddalmatien ausgehend verbreitet sich einerseits nördlich in das kroatische Küstenland und dessen Hinterland, anderseits südlich über Mitteldalmatien (Trogir, Split, Brač, Hvar) bis nach Süddalmatien (Korčula, Dubrovnik, Kotor, Budva). Die zweite Übergangsstufe, in der die Elemente der volkstümlichen Stufe mit jenen der Kunstpoesie, besonders in der Metrik und der Diktion, abwechseln, ist besonders in der Gruppe Brač—Hvar stark vertrefen. Die Namen ihrer Verfasser sind, wenigstens zum Teil, bekannt: Don Sebast. Mladinić aus Brač, Marin Gazarović aus Hvar. Die auf der dritten Entwicklungsstufe befindlichen Schauspiele gehören schon vollkommen der Kunstliteratur an, da sie mit derselben nicht nur die Metrik (den doppelgereimten Zwölfsilber und Strofenbildung) und die künstlerische Diktion, sondern teilweise auch die Motive (aus der Pastorale) gemeinsam haben.

Die Blütezeit der ersten Stufe des kroatischen Kirchendramas fällt in das 15. und 16. Jhdt., die der zweiten Stufe in das 16. und den Anfang des 17. Jhdt., dagegen scheinen, die der Kunstpoesie angehörenden geistlichen Schauspiele, mit der literarischen Tätigkeit des ragusanischen Dichters Mavro Vetranović-Čavčić (1482—1576) begrenzt

³⁷⁾ Zacijelo isto lice, a vjerojatno i jedno novo prikazanje, krit će se u bibliografskoj bilješci Julija Bajamonti-ja »Historija sv. Đurja, složena po gosp. Đurju Cuvetiću (Žuvetićiu), vlastelinu braškomu«, isp. I. Milčetić, Rad, knj. 192, str. 127 s. v. Cuvetić.

³⁸⁾ Ovo je ista pjesma kao i »Bratjo, brata sprovodemo«, koje je najstariji poznati tekst naden u jednom glagolskom rukopisu s kraja 14 stolj., isp. Starine, knj. 31, str. 268.

zu sein — von 6 erhaltenen Stücken derselben Stufe gehören Vetranović nur zwei nicht an. Als Stätten, wo überall das Kirchendrama gepflanzt und aufgeführt wurde, kommen vor allem in Betracht die Ortschaften mit Confraternitates und Klöstern, dann auch jene mit höherer Kirchenhierarchie, obzwar von derselben das Kirchendrama hie und da verboten und verfolgt wurde. Und als man auf dem Gebiete des geistlichen Schauspieles auch bei uns schon längst unproduktiv geworden ist, die Aufführungen der alten Texte hielten sich weiter, so dass z. B. das Schauspiel vom hlg. Laurentius auf Grund des Textes des 16. Jhdts. noch im 19. Jhd. zweimal, d. h. am 15.-16. August 1814 und am 16. August 1837 aufgeführt wurde, und ein Passionsspiel von Hvar, entstanden höchst wahrscheinlich noch im 15. Jhd. hält sich noch heute im Gebrauche der Confraternitates derselben Insel.

Die altkroatische geistliche Poesie, d. h. das Kirchenlied und das Kirchendrama, in denen zuerst die literarischen Einheitsbestrebungen in »Gehalt und Gestalt« erzielt wurden, verdienen in der kroatischen Literaturgeschichte viel mehr beachtet zu werden als dies bis der Fall war.